

*Проблемът граница и/или фронтър**
в международните отношения

проф.д-р Нина Дюлгерова

Разпадането на биполярния модел актуализира акценти и проблеми, които определят до голяма степен същностната характеристика на съвременните международни отношения. Въпросът за границите и тяхното правно изграждане и регулиране се превръща в основа на процесите, които определят спецификата на постсъветското пространство. Последното десетилетие и половина убедително доказва, че проблемите, свързани с териториалните и етнически разногласия са сериозен потенциал за създаването на остри кризисни ситуации и възникването на въоръжени конфликти. Териториално-етническите спорове се превръщат в перманентен елемент от граничното разделение. Опитите за преразглеждане или промяна на съществуващите граници и територии са повод за прерастването на локалните конфликти в междудържавно противопоставяне. Острите стълкновения на териториално-етническа основа са константна величина най-вече в Кавказкия регион.

Границата в постсъветското пространство е един от основните сегменти в международното регулиране. Той е в непосредствена връзка и с въпроса доколко фронтъра като понятие и същност е част от динамичните процеси в Кавказкия регион и доколко общото или различното между тях определя спецификата на процесите в Кавказкия ареал. Всеки един от тези термини има своята характеристика и специфични параметри, които приложени към обекта на изследване създават възможност за адекватна представа за геополитическите и международноправните аспекти на проблема.

..*

* В превод от английски frontier означава „граница”, а Фронтър (с голяма буква) в американската литература се определят запада, югозапада и юга на САЩ, където се заселват преселниците от източните щати на Северна Америка. Тази експанзия започва около 1815 г., а завършва през 90-те години на 19 век.

Границата е когнитивно свързано понятие с геополитиката, която в края на 20-началото на 21 век се превръща в една от водещите направления в теорията за международни отношения. Обвързаното с многобройните и разнообразните мрежи на комуникация земно пространство се трансформира в геополитическо пространство, което се оформя като активен субект и обект на обществените и политическите отношения. Политиката на самото пространство, в което протичат политическите събития, поставя необходимостта от описание на самото пространство. Резултат от модификацията на когнитивното възприемане на света е възприемането на геополитиката като промяна в разбирането на географското пространство и на политиката.

Динамичните процеси на глобализацията, характеризиращи съвременността, изискват нова, нетрадиционна геополитика¹, която тотално политизира географското пространство. Геополитическото пространство е максимално запълнено в образен, мисловен и концептуален план.

Съвременните международни отношения все повече се превръщат в бойно поле между най-мощните и ярки геополитически образи – държавите, регионите, политическите и военните блокове². Създава се ново глобално геополитическо пространство, в което се пресичат, взаимодействат и се конкурират постоянно изменящите се ключови геополитически образи на света. Най-ефективните от тях създават свои геополитически контекстове, свои образни зони на влияние и помощни, буферни геополитически образи. Конкретното географско/геополитическо пространство е естествената обвивка на външнополитическите проблеми и международни отношения³.

Всяка култура създава собствени образи на географското пространство. Традиционните култури предлагат свои кодове за тяхното разшифроване и разбиране. Доминиращите и универсални начини за тяхната репрезентация определя разработката на картографските проекции още в началото на Новото време. По-нататъшното развитие на тези образи е свързано с тяхното автономизиране в културата. Освен това възникват и самостоятелни типове

географски пространства (политико-географски, културно-географски, социално-географски, икономико-географски), които се репрезентират и интерпретират чрез съответстващите специфични типове образи⁴.

В традиционното физико-географско пространство паралелно съществуват многобройните „слоеве” на неговите образи, които се различават по произход, структура, начини на функциониране и специализации. Конструирането на географските образи е в пряка връзка с процесите на формализация и едновременно на концентрация на определени географски представи. Географският образ е съвкупност от ярки, съсредоточени знаци, символи, ключови представи, описващи реални пространства (територии, местности, региони, страни, ландшафт и др.) и е в пряка зависимост от целите на задачата и условията на тяхното създаване. В повечето случаи те са резултат от два основни процеса: процеса на целенасоченото конструирание и процеса на реконструкция, идентификация⁵.

Концепцията за „естествените граници” на държавата, актуална от периода на Новото време, се превръща в един от най-важните съдържателни източници на геополитиката⁶. Тя изследва проблема за политическите граници и самата концепция за границите, използвайки понятията граница, линия, фронтър и др., което показва съществуващата борба на географските образи, конструирани и проектирани извън различните източници на политическата сила и власт⁷.

Спецификата на формирането и развитието на историко-географските образи позволяват да се изследват пълноценно актуалните проблеми на съвременната геополитика. В структурно отношение историко-географските образи представляват особено пространство-време, в което временните и пространствените параметри стабилно се вписват в съответстващите знаци, символи или образи.

Формирането на историко-географските образи на границите е в непрекъснато противоречие и взаимодействие с други историко-географски образи – на регионите, държавите и народите. Това определя и

възприемането на самите историко-географски образи на границите като сложен конгломерат от разнородни образи, някои от които се пренасят от отдалечени историко-географски пространства. Процесът на образуване на такива историко-географски образи е взаимопроникването и преплитането на различните символи, знаци, идеи за границата, историко-географски маркиращи специфичното образно пространство⁸ Чрез историко-географските образи на границата максимално се привличат отдалечените историко-географски пространства. Типичен пример е образът на североамериканския frontiър, обединяващ огромни историко-географски пространства като Южна Америка, Африка, Източна Европа, Сибир, Централна Азия, Северен Китай⁹.

Историко-географските образи на границата притежават свои типологични характеристики, сред които най-важните са неустойчивостта и „текуществото”, свързани с изкривяване на реалното историко-географско пространство. Възприемането и/или създаването на историко-географските образи на границата означава да се експериментира с пространството, с неговото бързо „разширяване” чрез образната мултипликация. Съществуващите в него културни, политически, социално-икономически, обществени събития се концентрират в историко-географска точка, разширявайки едновременно пространството на самия историко-географски образ. Тази концентрация на събития (понякога протичащи в различно време и пространство от гледна точка на традиционната историческа география) създава възможността да се изследва цели серии от историко-географските граници, непосредствено фиксиращи динамиката и подвижността на реалните граници.

Историко-географските образи на границите са образи, които успяват едновременно да разтегнат реалното историко-географско пространство и в същото време да концентрират различни исторически епохи. Това предполага тясна връзка между интерпретацията и репрезентацията на историко-географските образи на границата. Репрезентацията на образа

означава неговото представяне посредством адекватни на съдържанието му съчетания или системи от ключови символи и знаци. Репрезентацията е в тясна връзка както с непосредствено отделените гранични територии, така и очертаването на специфичните гранични символи и знаци, които в историко-географски план съответстват на определените граници и гранични пространства. Интерпретацията на историко-географските образи изисква избор на позиция, насоченост на анализа спрямо вече репрезентирани образи. В хода на интерпретацията се създава автономно пространство, в което се определят менталните „разстояния” между образите и се формира „релеф” на образната система. Резултатът от интерпретацията е създаването на метапространство, което включва интерпретирани образи и ключовите съотношения между тях. Интерпретацията на историко-географските образи на границите означава изследване на тяхната динамика и структурни трансформации на ментално-географското пространство на границите. Промяната в контурите на реалните граници, техните причини и следствие са непосредствено свързани с модификацията на съответните историко-географски образи. В процеса на образната интерпретация възникват допълнителни контекстове (цивилизационни, културни, регионални), позволяващи да се осмислят и възприемат тези модификации. Най-важният аспект в интерпретацията на историко-географските образи на границите е промяната на символите и знаците на границата, техните структури, които не са пряко зависими от измененията на реалните граници, а се променят под въздействието на косвени или скрити фактори. Интерпретацията позволява да се улови въздействието на тези фактори и да се открие закономерността на автономното функциониране на ментално-географските пространства на границата. По три начина може да се осъществи разширяването на контекстовете:

- Използването на историко-географските образи на определена граница при интерпретациите на историко-географските образи на границите в други цивилизационни региони. Неговият недостатък е

схематичността в очертаване на контурите и „релефа” на създаваното ментално-географско пространство

- ü Представянето на конкретна граница (политическа, икономическа, култура) в качеството ѝ на граница от друг тип. Политическата граница може да се представи като икономическа или цивилизационна, а културната – като политическа. Недостатъкът на този начин на интерпретация е опасността от подмяна на единия историко-географски образ на границите с друг и пълното объркване на образно-символичния ред.
- ü Тълкуването на историко-географския образ на дадена граница като историко-географски образ на специфичен регион-граница, в рамките на който се формират специфичен начин на живот, свои териториални общности, свои образни и знакови системи. В реалността това могат да бъдат неголеми и огромни територии. Недостатъкът на този начин е загубата на спецификата на историко-географските образи на определената граница, съдържателно „разтворени” в изследванията на регионалния историко-географски образ¹⁰.

Политиката е едно от най-благодатните полета или полигони на образно-географските изследвания. Специализираните географски пространства, представляващи в значителна степен автономни варианти на базовото („картографско”) пространство предполагат също система от специфични географически образи. Механизмът на създаване и развитие на геополитическите пространства предполага паралелно развитие на системата на геополитическите образи. Върху определен политическо-, физическо-, социално-, и икономическо-географски субстрат се наслагват разнородни, понякога противоречащи си политико-географски и геополитически представи (на местното население, военните, политическите и държавни дейци). Това създава сложна система от политико-географски образи,

реагиращи на външни въздействия чрез промяната на своята конфигурация и структура¹¹.

Динамиката на отделните геополитически пространства може да бъде възприемана като динамика на географско-политическите образи. Т. напр. политическото и военното противоборство на Русия и Англия в Средна Азия през втората половина на 19 в. създава специфична геополитическа ситуация. В европейската геополитическа координатна система Русия се възприема като „азиатска” държава, докато в средноазиатската координатна система това противоречие се възприема като двубой между две европейски държави, а геополитическият образ на Русия е европейски¹². Своеобразната инверсия на геополитическите пространства води до двойственост на геополитическите образи.

Развитието и взаимодействието на геополитическите пространства създава условия за появата на различни видове буферни и промеждутъчни териториални зони между силните или враждуващите държави. Териториите на двойно подчинение не са прецедент както в старата, така и в по-новата история. Типичен пример е двойното подчинение на Босна и Херцеговина през последната четвърт на 19 – началото на 20 век на Австро-Унгария и Османската империя, както и Русия, която след татаро-монголските завоевания в руските летописи е представена като част от православната земя на Византия и като част от владенията на монголския хан¹³.

Международните отношения могат да се разглеждат като подвижна и постоянно променяща се мрежа от системи на геополитически образи. Системността на генезис и функциониране на геополитическите образи е в тясна връзка със системността на самите международни отношения, което определя и трите посоки на използването им в тази сфера.

Ў Идеологическото формиране на изгодни или надеждни системи на геополитически образи, гарантиращи постигането на определените политически цели.

- ü Технократичното използване на геополитическите образи, ориентирано към операционно обмислен избор на цел на международните преговори, където се формира компромисна среда и се създават системи на геополитически образи, работещи за постигането на поставената цел. Подобна система, независимо от временния характер и междинност на резултатите, може да има позитивно въздействие върху хода на международните преговори.
- ü На микрониво (интерпретационна посока) означава адаптация на международните договори и решения на международните конференции към традиционната географска карта, различни трактовки и интерпретации на политико-географската карта. В резултат на подобни интерпретации се създава определена дистанция спрямо традиционната карта, своеобразно образно пространство над самата карта¹⁴.

За разработването на икономични и заедно с това особено релефни геополитически образи от съществено значение е характерната за геополитиката особена плавност на пространството и времето, проявяваща се в процеса на тяхното увеличаване. Всички нови форми на политическа организация традиционно предлагат и нови пространствено-времени параметри, геополитически консолидиращи околния свят и създаващи съответстващи геополитически представи. Тенденциите към все по-голямото обвързване и заедно с това уплътняване на геополитическите пространства води до тиражиране на определени форми на геополитическата организация, които в условията на динамично променящата се географска среда по естествен начин се променят, усъвършенстват или адаптират¹⁵.

Структурата на възприемане на фундаменталните геополитически образи като Евразия, Европа, хартланд, лимитроф, пространство и др. зависят от историческите, културните, идеологическите контекстове, чието развитие е в пряка зависимост от динамиката на определения език. Освен това самият език в процеса на своята еволюция е способен да диктува едни или други

стратегии за разбиране на контекстовете. Той също може да има своя геополитика, интерпретираща пространството, териториите и регионите¹⁶.

Геополитиката на езика е в пряка зависимост от културния и цивилизационен субстрат, върху който се развива. Тя постоянно възприема силните геокултурни и геоисторически образи, които дълъг период от време се наслагват върху определена територии. Създаването на ефективни геополитически образи е свързано с изработването на специфични езикови стратегии. Те са ориентирани в разширяването и задълбочаването на смисловия товар на традиционните геополитически понятия, в техния превод, в новите идеологически и митологически контекстове, а също така във формирането на езикови механизми, продуциращи принципно нови геополитически интерпретации. Съвкупността от тези сегменти е в основата на метагеополитиката. Съвкупността от най-важните действия, тактики и стратегии в съвременното образно геополитическо пространство е метагеополитиката, чиято база се изгражда върху добре обмислени геополитически PR-акции по създаването, разширяването и култивирането на едни или други геополитически образи. Същността на метагеополитиката е в разработването на обмислени действия в пространството на съществуващите геополитически образи, а така също в конструирането на нови такива, достатъчно мощни и ефективни. Резултатът е формирането на метагеополитическо пространство, конфигурация и релеф, които зависят от глобалните цели в областта на външната политика и сигурност¹⁷.

Възможностите, които предоставят геополитическите интерпретации на границата в историко-географското и геополитическото пространство създават солидна методологическа база за изследване на това понятие през призмата на властовите технологии.

Границата не е само линия на географската карта, край, граница на географско пространство или само територия. Тя е определен край на пространството на властта, т.е. край на територии, стратифицирани при помощта на властови технологии, зона на докосване, пресичане, налагане

върху различни, често разнотипни пространства и структури на властта¹⁸. Подобни геополитически „буфери“ създават нестандартни геополитически образи, особено при контакт между различни политически култури.

В зависимост от генезиса на пространството на властта и от характера на взаимодействие на властовите структури се оформят няколко типа граници като специфичен сегмент на пространството на властта. Разпадането на Съветския съюз поставя остро проблема с вътрешните и външните граници и ги превръща в един от основните обекти на изследване. Неизбежни са паралелите между разширяването на Руската империя и формирането на границите в постсъветското пространство.

Руският историк В.О. Ключевски утвърждава тезата, че колонизацията е „основният факт“ на руската история¹⁹. Този сегмент е съществен за периода на Руската (Съветската) империя, в който интеграционните процеси са основна част от нейното развитие. След края на Студената война, разпадането на Съветския съюз създава условия за нови акценти в държавно-политическия процес в постсъветското пространство. Границите се превръщат в център за утвърждаване на новите политически единици. Проблемът за единството на държавната територия вече е въпрос за закономерността на пространствената форма на държавата. Търсенето на „закон“ за пространството на страната, основаваща се върху единството на външната пространствена форма (географско положение) и вътрешната форма (структура на територията), се превръща в проблем за избора на пътя или в следването на съществуващата посока. Голямото пространство - това не е пространство на голямата топография, а пространство на много различни части, не съотносими една с друга. Този проблем е актуален както за правоприемника на СССР Руската Федерация, така и за останалите субекти на Обществото на независимите държави (ОНД), за които утвърждаването или прекрояването на границите се превръща в съществена част от тяхното съществуване.

Функционирането на конкретната система имплицитно е обвързано с единството на „износа” и възстановяването на структурата²⁰. Субектите, съществуващи в постсъветското пространство са продукт на руското държавно-политическо развитие през вековете. Проблемът за възстановяване или установяване на технологическата (властова) структура е свързан не само и не толкова с „износа” на властова техноструктура, колкото с нейната хроническа недостатъчност. Нееднородността на технологическата структура, предопределена от спецификата на руската колонизация, предполага и нейния дисбаланс. В различни точки на бившето и настоящето руско пространство властта действа с различна интензивност, различна скорост и притежава различни възможности за самовъзпроизводство, регенерация и самообновяване. Техническата недостатъчност не означава обаче само слабост на властта, въпреки че това е слабост и неефективност на властовия механизъм. Тази слабост може да има различни резултати: от невъзможността властта да стратифицира естественото географско пространство или да перестратифицира пространството на властта до безкрайно пряко насилие, компенсиращо технологичната недостатъчност, т.е. до утвърждаване на крайно строга макротехнология.

Паралелно с това отделни сектори, географски възли и „коридори” на руското пространство на властта са технологически пренаситени. Технологическото пренасищане, по своята същност, води до подобно на технологическата недостатъчност хипертрофирано насилие, присъщо за огромните пространства на Изтока. Разликата е в неговото своеобразно кристализиране в руското пространство²¹.

В контекста на този подход на изследване на границата в постсъветското пространство не може да се елиминира специфичното географско разположение на бившата Съветска империя и сегашните политически субекти върху това пространство. Русия е евразийска държава, чиято територия е разположена върху два континента - Азия и Европа. Границата между континентите преминава по Урал и се спуска към

Каспийско море. Географските параметри са в основата на една от най-устойчивите идеологии в руската обществено-политическа мисъл през 20 век – евразийската. Евразийството поставя акцента върху ролята на пространството в руската история и върху ролята на културно-географската граница между Европа и Азия. Съвременната интерпретация на евразийството се основава на тезата на П. Савицки за Евразия като „област на известно равноправие и „побратимяване” на нациите, нямащо аналогия в международните отношения в колониалните империи”²². Новият вариант, съобразен с акцентите на 21 век, е ориентиран към Евразия като пространство, свободно от глобална йерархия, което не е империя в класическия вариант, а многонационално общество, в което няма политическо разделяне между привилегированите и непривилегированите народи²³.

От многобройните теории за евразийството в контекста на геополитическите модели за граничните пространства през призмата на руската алтернатива²⁴, интерес представляват ориентираните към прагматизма и еволюционизма тези.

Прагматизмът на А. Уткин се основава на аксиомата „ресурсите определят политиката”. Уткин не възприема идеята за Голяма Европа (от Владивосток до Сан Франциско), както и възможността Русия да се превърне в пълноправен партньор на НАТО и ЕС²⁵. Д. Тренин споделя неговата категоричност, убеден, че Русия ще се развива в съюз, а не като член на Европа²⁶. Тя е източноевропейска цивилизация, която не възприема външните граници на Руската Федерация за окончателни. Изграденото в интелектуалния слой не само в Русия, но и в Средна Азия европоцентрично светоусещане е съществена пречка за осъществяването на евразийския проект, капсулиран в рамките на постсъветското пространство. Прогнозата на Уткин за бъдещата битка е свързана със стратегическия триъгълник Персийския залив - Каспийския басейн – Южнокитайско море, с очакван сблъсък между Русия, Китай и САЩ²⁷.

Еволюционният модел на евразийството намира конкретно развитие в азиоцентричния геополитически вариант на Ал. Дугин за остта „Суша-Вода”, който се базира на класическата геополитика. Евразия е цивилизация на сушата, в която водещ елемент са руснаците като най-евразийци сред всички евразийци. Евразийската (или континенталната) цивилизация в противоборство с цивилизацията на сушата определя т.нар. атлантическа глобализация. Дугин утвърждава тезата за евразийството като единствено правилния външнополитически ориентир на Русия²⁸.

Религиозно-философската теория на Н. Нарочницкая разширява геополитическото пространство на евразийския модел. Нейната проекция за „евразийска геополитическа и енергетическа елипса” се базира на „нова” Европа и обхваща северната крива: Проливите – Черно море – Кавказ – Каспийския басейн – Средна Азия – Афганистан – Пакистан – Иран – Ирак – Израел – Турция. Нейната прогноза е, че контролът над тази територия ще определи „господаря на света”²⁹, но остава големия въпрос кое ще е той – САЩ, утвърждаващ монополярния свят или един от двамата големи – Русия или Китай?³⁰

Религиозно-философският изолационизъм е в основата и на предлагания от А. Панарин, модел, според който разпадането на СССР е предпоставка за разпадането на Евразия като „носеща планетарна конструкция”. Евразия на Панарин разглежда Русия като особен „начин за запазване на специфичната славянска идентичност”, „на политическата и културната хегемония на славянството в Евразия”. Русия е носител първо на славянското в Азия, а след това на европейското³¹. Печелившите сегменти в евразийския модел на Панарин са идеята за Евразийска Русия, формирана върху патриотизма и интеграцията, но прагматично ориентирана към интеграция на византийско, източноевропейско и централноазиатско пространство (Москва - Минск – Киев - Братислава - Прага - Загреб - Белград - Тирана - Атина - Букурещ - Кишинев - Варшава - Астана - Душанбе – Ташкент - Ашхабад - Баку - Ереван - Тбилиси - Истанбул)³². Неговият

вариант за дихотомия не е стандартния Изток-Запад, Север-Юг, а „Време-Пространство”, „Вертикал-Хоризонтал”³³.

Идеи за спасяването на Русия, не на Евразия като политическо, икономическо и културно пространство, присъстват и в тезите на Д. Тренин. Категоричен е в позицията си, че феноменът Русия-Евразия вече не съществува. На западната граница на Федерацията е все по-тясно обединяваща се Европа – естествено пространство, в което Русия може да се интегрира само в качеството си на европейска държава. На изток е все-по-силно взаимоотноената Азия, където Русия трябва да се утвърди или като страна, разположена в Азия, или да се сблъска с нарастващия натиск, изтласкващ я на запад от Урал. На юг Русия среща ислямската активност, чиито източник е както вътрешен, така и външен. Оптимизмът на Тренин е заложен във възприемането на края на Евразия като реална катастрофа, но не като трагедия³⁴. Алтернативата - формалното запазване на Русия като държава, но фактически превръщането ѝ в Евро-Китай, не е за подценяване. Влизането на част от страната в сферата на Европейския съюз, а другата – в орбитата на Китай означава бившата метрополия да повтори съдбата на своите гранични пространства, но също така, че процесът на фрагментация на Евразия продължава³⁵. Краят на една, макар и дълга епоха, не е краят на Русия като държава, независимо от бъдещето, което я очаква³⁶.

Евразийството като геополитически модел за гранични пространства екстраполира в дихотомията „Европа-Азия” историческия опит, съвременните реалности и бъдещите алтернативи.

С оглед общата класификация на географските пространства може да се говори за цели класове гранични пространства или пространства-граница. Класически примери са американският фронтър³⁷, геополитически „буферни” зони³⁸ или страните в ролята им на цивилизационни лимитрофи³⁹.

Често ролята на буферна зона играят една или няколко държави като нито една от тях не участва в този избор. Те се превръщат в такива в резултат на враждебното обкръжение, което не могат да контролират. Буферните

държави традиционно са слаби актори, които са обкръжени от по-силни, амбициозни и често агресивни образования, които предопределят целите на буферната страна. Всъщност те са жертвени елементи в едно по-голямо противоборство и са част от системата на баланса на силите, но не и на международното право. В процеса на модификация на модела на регионалните взаимоотношения буферните държави по правило са първите жертви. По този начин те се разплащат за временния еквилибрум между по-силните страни⁴⁰.

Разпадането в края на 20 век на биполярния модел, а след това и на Съветския съюз, разрушава изградената през вековете огромна буферна зона от приятелски настроени държави, обхващаща половин Европа и част от Азия, която защитава Руската (Съветската) империя. Русия е лишена вече от буферния щит, което води до откриване и уязвимост на новите ѝ граници. Буферните зони, които губи Москва в Източна Европа и дори страните от ОНД постепенно преминават под контрола на НАТО и европейските интеграционни структури. Бившите републики по границата с Руската федерация запазват ролята си на буферни държави, но вече с други военнополитически приоритети. Модификацията в характера на буферните зони и резултатите от нея, имат конкретна геополитическа характеристика.

- ü Геополитическите субекти, които не притежават необходимите ефикасни възможности за завоюване и задържане на териториите губят контрол над геополитическото пространство.
- ü Загубата на контрол над пространството от геополитическия субект води до смяната му с друг
- ü Стабилността, устойчивостта и сигурността на геополитическия субект се постига чрез разумни параметри на подконтролното пространство. По-голямото пространство води до отслабване на контрола на субекта върху него.
- ü Предимство получава този субект, който контролира ключови (геостратегически) точки от пространството, а силата или слабостта

на геополитическия субект е производна на неговите възможности и степен на контрол върху ключовите точки.

Битката за буферните пространства не завършва с промяната в акцентите на тяхното присъствие в геополитическото пространство. Поредният опит да се намери модуса вивенди на проблема за възстановяване на старите господари или неутрализиране на новите авторитети в буферните зони е теорията за страните в ролята им на цивилизационни лимитрофи⁴¹.

В основата на тази теория е дискусиата между двама изследователи на „цивилизационната геополитика“ С. Хънгтинтън и В. Цимбурски за геополитическата категоризация на света след Студената война. На известния цивилизационен модел на Хънгтинтън за „ойкумените, които не се делят изцяло на цивилизации“ Цимбурски опонира с тезата за „пространството между светове“⁴², в които живеят „народи-маргинали“⁴³. Това са западните славяни, румънците, молдовците и унгарците, народите на Кавказ, така също и тюркските етноси. Територията на тези народи Цимбурски обявява за своеобразни „проливи“ между различните цивилизации, а не като отделна гранична територия на която и да е от тях⁴⁴. Политико-културната стратегия на всеки от маргиналните етноси е различна.

Народите от териториите-проливи (подобно на източноевропейските) се стремят към „цивилизовано осиновяване“, т.е. присъединяване към някои от съседните цивилизационни семейства, но могат в духа на някои средноазиатски народи да зложат на национализма, отстоявайки своята политическа независимост от всички имперски проекти на съседните цивилизации. Независимо от техните тактически предимства, свързани с геополитическата конфигурация, народите-маргинали не са способни на истински културен шовинизъм, свойствен само за народите-хегемони, явяващи се „основното популационно ядро на цивилизацията“⁴⁵.

Обяснението на този дискриминационен аспект на модела се търси в „сакралния вертикал, проектиран в самото битие на дадената група народи с тяхната традиция на държавно строителство в трансцедентален план“.

Същността на „сакралният вертикал”, според Цимбурски, е в „религията и идеологията, която свързва тяхната култура, геополитика и еволюционаризираща социална практика с трансцедентната висша реалност⁴⁶.

Подобно на Хънгтинтън Цимбурски използва термина цивилизации, но с нюанси в контекста. Основният субект на световната история на цивилизациите според Цибулски са „човешките популации с техните ясно очертани географски граници, които са модел, съдържащ определен, рязко контрастиращ с друг тип духовност и социалност”⁴⁷. Съгласно този модел Русия е огромна територия от Тихия океан до сегашните ѝ западни граници, отделена от другите, съседни цивилизации (Евро-Атлантика, Китай, арабско-иранския мюсюлмански свят) с пояса на т.нар. Велик Лимитроф, верига от територии, населени с народи, непринадлежащи изцяло към нито една от горепосочените цивилизации⁴⁸. Конкуренцията между двата модела, интерпретирани и оценявани на геополитическо ниво разпадащите се контури на съществуващата няколко века международна система, ясно очертава както общите, така и специфичните подходи и изводи в анализа на диманичната промяна в света.

В контекста на геополитическите параметри на границите на Руската Федерация с нейните съседи – бивши съветски републики и настоящи нови субекти на международните отношения в евразийското пространство неизбежно е проследяването на различните аспекти на понятието фронтър, с оглед неговото динамично присъствие в политическото, медийното и академичното пространство.

..*

Понятието „фронтър” трайно присъства в американската литература. Неговите корени водят началото си от 19 век, когато границата на усвояваните територии в Америка постоянно се променя, държавната власт е отсъства, а ресурсите са безгранични. Уникалните условия създават система на самоорганизиращи се общества, притежаващи висока степен на

подвижност и независимост. На frontiъра се концентрират най-активните носители на „американския дух“ (преселници, подчиняващи се на закона, авантюристи или бандити, скриващи се от правосъдието). Автор на концепцията за frontiъра, с претенции за универсална рецепта за развитие, е Ф. Дж. Търнър⁴⁹, според когото frontiъра е „мястото на пресичане на първобитното с цивилизацията“⁵⁰. Една от основните тези на теорията за frontiъра е, че акцентът е поставен не върху физическата или географската област, а върху особеното психологическо и обществено състояние на „хората от frontiъра“. Друга особеност на тази граница е фактическото безсилие и отсъствие на законите и нормите на обикновеното общество, които не са приспособени към такива условия. Утвърждава се тезата, че само тези условия на беззаконие дават възможност на активните колонизатори на frontiъра да действат много по-ефективно от своите събратя от „цивилизованите“ територии⁵¹.

Съгласно теорията за frontiъра, при усвояването на новите територии и засилването на държавния контрол върху заетите земи, като правило, възникват две течения. Първото отстоява тезата, че държавата е длъжна да установи правила и ограничения, приети вече в другите, отдавна усвоени територии, а второто, известно като либертарианство, отстоява позицията за свеждане до минимум на държавния контрол и за запазване духа на свободния от външен контрол frontiър, което създава и запазва основата за следващия скок.

Frontиърът се възприема като обетована земя. Това е земя на надеждата за подобряване на икономическите условия, надежда за нов живот, но нерядко и на надежда за получаване на свобода (физическа или духовна, какъвто е случаят с пуританите в САЩ, старообрядците в Русия и представителите на другите религиозни течения, които са многобройни на frontiъра). Надеждата няма нищо общо с реалните условия, които са неизвестни на преселниците.

Тази психологическа характеристика на frontiъра е в основата на неговата същност – неопределеност и неустойчивост. Той привлича своите бъдещи обитатели със своята загадъчност и всеки е свободен да свързва новите земи със своите най-смели надежди.

Frontиърът е комплексно, многостранно явление с многобройни икономически, социални и политически аспекти. Той е зона на неустойчиво равновесие. Frontиърът съществува само по своите собствени нестабилни, неписани закони. Той има своя логика и свои правила и не може да бъде разбран чрез стереотипите на живота на „голямото” общество. Frontиърът се превръща в американски национален символ.

Опитите frontiърът да бъде организиран и поставен под контрол завършват с неуспех. В САЩ се проваля опита да се организира на границата на Пенсилвания верига от селища на „войнстващи фермери”, които срещу данъчни облекчения се задължават да охраняват вътрешните територии от индианците. „Войнстващите фермери” обаче отказват да пазят други освен себе си⁵². Американските пионери се смятат не само за първопроходци, но и за творци-експериментатори. Свободното гранично население по собствена инициатива формира държавния апарат на новите щати, за да не живее „в царството на ножа и револвера” (както прозвучава на един от „учредителните” митинги в лагера на златотърсачите в Кордилиерите)⁵³. Бъдещите американци идват на континента като стопани и важното е, че знаят това. Подобна система на мисли и поведение отговаря на условията на frontiъра с неговата свобода, индивидуализъм и равенство: идеалите на новата държава съвпадат с реалностите на живота на frontiъра.

* * *

В геополитически (границата и нейните варианти) и исторически (frontиъра) план всеки един от двата термина определя както параметрите на пространството, което ограничава, така и различната степен на нестабилно равновесие в и около него. Възможностите за утвърждаване или разширяване на съответните граници са в пряка зависимост от силата и способностите на

властовите структури и техните позиции сред граничното население. Както frontiърът, така и границата, създават условия за формирането на общества, със свои закони и правила, които съобразно реалностите, свързани с вътрешни и външни фактори, съумяват да утвърдят или не, поставените за реализация цели. Типичен пример е Кавказкият регион, в който след разпадането на Съветския съюз и създаването на Обществото на независимет държави, опитите за установяване, за прекрояване и за утвърждаване на границите, се превръщат в основна негова характеристика.

¹ Agnew, J. Corbridge, S. Mastering space. Hegemony, territory and international political economy, London, New York: Routledge. 1995. P. 214-227.

² Ó Tuathail, Gearóid Critical Geopolitics. Minnesota: 1996. P. 187-225

³ Замятин Д. Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XX веке <http://shmyak.nightmail.ru/teproblemgeo.doc>

⁴ Пак там.

⁵ За концепцията за географските образи по-подробно вж. Замятин Д. Моделирование географических образов: Пространство гуманитарной географии. Смоленск: "Ойкумена", 1999; Замятин Д. Политико-географические образы и геополитические картины мира (Представление географических знаний в моделях политического мышления) // "Политические исследования", 1998, № 6. С. 80-92; Замятин Д. Историко-географические аспекты региональной политики и государственного управления в России // "Регионология", 1999, № 1. С. 163-173; Национальные интересы как система "упакованных" политико-географических образов // "Политические исследования", 2000, № 1. С. 78-81

⁶ Бродель, Ф. Что такое Франция. Кн. Первая. Пространство и история. Москва, 1994. С. 279-284.

⁷ Friedman T. The Lexus and Kiev Tree: Understanding Globalization. New York: Anchor Book, 2000

⁸ Плигузов А. Текст-кентавр о сибирских самоедах. Москва, 1993, Мьльников А.С. Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы. Санкт-Петербург.1996.

⁹ Lamb, S. The American Physical Society. 1970; Замятин Д. Моделирование геополитических ситуаций (На примере Центральной Азии во второй половине XIX века) // "Политические исследования", 1998, № 2. С. 64-77. № 3. С. 133-147

¹⁰ Замятин Д. Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XX веке <http://shmyak.nightmail.ru/teproblemgeo.doc>

¹¹ Замятин Д. Моделирование геополитических ситуаций (На примере Центральной Азии во второй половине XIX века) // "Политические исследования", 1998, № 2. С. 66.

¹² Пак там. С. 73

¹³ Цымбурский В. Цит. Съч;

¹⁴ Замятин Д. Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XX веке= <http://shmyak.nightmail.ru/teproblemgeo.doc>

¹⁵ Пак там. М. Ильин. Проблемы и суждения. Обсуждение тезисов „Перспективы интегративной идеологии” // Политический дискурс, 1997 № 3, С. 31

¹⁶ Agnew, J. Corbridge, S. (1995) Mastering space. Hegemony, territory and international political economy, London, New York: Routledge. P. 46-48

- ¹⁷ Замятин Д. Национальные интересы как система "упакованных" политико-географических образов // "Политические исследования, 2000, № 1. С. 78-81
- ¹⁸ По-подробно вж. Королев С. Бесконечное пространство. Гео- и социографические образы власти в России. Москва, 1997.
- ¹⁹ Ключевский В. О. Сочинения: Т. 1. Москва, 1956. С. 31.
- ²⁰ Очерки методологии познания социальных явлений. Москва, 1970. С. 286; Sadowski. Y. The Myth of Global Chaos. Washington: 1998
- ²¹ Королев С. Цит. Съч. С. 58-59.
- ²² Савицкий П. Евразийство. <http://zevs904.chat.ru/book/savitsky/euras2.html>
- ²³ Межуев, Б. Новое евразийство – 2005. №2. <http://www.archipelag.ru/authors/mezhuev/>
- ²⁴ По-подробно вж. Григорова, Д. Русия на кръстопът – геополитически модели за бъдещето. // Регионални аспекти на международните отношения. Варна, 2006. С. 132-142
- ²⁵ Уткин, А. Вызов Запада и ответ России. Москва, 2003, с. 557, 560-572, Същият. Поле будущей битвы // Свободная мысли, 2003, № 5,. С. 19. Срв.. Григорова, Д. Цит.съч. С. 133-134
- ²⁶ Тренин, Д. Россия и конец Евразии. // Pro et Contra. 2005, июль-август. С. 17
- ²⁷ Уткин, А. Цит. Съч.
- ²⁸ Дугин, А. Основы евразийства. Москва, 2002. С. 544-545; Срв. Григорова, Д. Цит.съч. С. 137
- ²⁹ Нарочницкая, Н. Европа „старая” и Европа „новая” // Международная жизнь, 2003, № 4., С. 47-48. Срв. Григорова, Д. Цит.съч. С. 136.
- ³⁰ Григорова, Д. Цит.съч. С. 136
- ³¹ Панарин, А. Православная цивилизация в глобальном мире. Москва, 2003, с. 343-394., Срв. Григорова, Д. Цит. Съч. С. 136.
- ³² Панарин, И. От Единной России к Евразийской Руси. 12.01.2006 <http://www.km.ru/strategy/index.asp?data=12.01.2006%2019:46:00&archive=on>
- ³³ Григорова, Д. Цит.съч. С. 137.
- ³⁴ Тренин, Д. Конец Евразии: Россия на границе между геополитикой и глобализацией. <http://www.carnegie.ru/ru/publ/books/volume/56875.htm>
- ³⁵ Тренин, Д. Россия и конец Евразии... С. 17
- ³⁶ Дюлгерова, Н. Бъдещето на Русия – глобално, регионално или невъзможно. // Светът между сътрудничеството и тероризма. Варна. 2005. С. 111.
- ³⁷ Бурстин Д. Американцы: демократический опыт. Москва, 1993. Бурстин Д. Американцы: колониальный опыт. Москва, 1993. Бурстин Д. Американцы: национальный опыт. Москва, 1993.; Миронов Б. Н.. Социальная история России. Т. I. СПб. 1999; Turner, F. The Frontier In American History. <http://xroads.virginia.edu/~HYPER/TURNER/>. 1894; Source: Thomas R. Berger, Northern Frontier, Northern Homeland: The Report of the Mackenzie Valley Pipeline Inquiry. Vol 1. Ottawa: Minister of Supply and Services Canada, 1977, pp. 1-2.; Billington, R. The Frontier Thesis: Valid Interpretation of American History?, 1997; Billington, R. Westward Expansion: A History of the American Frontier , et a University of New Mexico Press Paperback, 2001
- ³⁸ Ziring, L. Pakistan in the Twentieth Century. A Political History. Oxford. 2000.
- ³⁹ Цымбурский В. Россия - Земля за Великим Лимитрофом: цивилизация и ее геополитика. Москва. 2000
- ⁴⁰ Ziring, L. Op. cit.
- ⁴¹ Цымбурский В. Цит. Съч.
- ⁴² Цымбурский В. Цит. Съч
- ⁴³ Межуев, Б. (рец.) Цымбурский В.Л. Россия — Земля за Великим Лимитрофом: цивилизация и ее геополитика
- ⁴⁴ Цымбурский В.Л. Цит. Съч
- ⁴⁵ Пак там. С. 9-10

⁴⁶ Там там. С. 60

⁴⁷ Там там. С. 9

⁴⁸ Там там.

⁴⁹ Turner, F. The Frontier In American History.

<http://xroads.virginia.edu/~HYPER/TURNER/>. 1894

⁵⁰ Ibidem.. P. 18.

⁵¹ Ibidem

⁵² Billington, R.A. America's Frontier Heritage. Albuquerque. 1991

⁵³ Billington, R.A. Westward Expansion. A History of the American Frontier. New York. 1982